

Ewelina Surdacka

**WIELOFUNKCYJNOŚĆ WSI I ROLNICTWA
W ŚWIELE KONCEPCJI ZRÓWNOWAŻONEGO
ROZWOJU GOSPODARCZEGO**

Wprowadzenie

Rolnictwo to dominujący kierunek działalności na terenach wiejskich większości regionów Polski. Należy zaznaczyć, iż z uwagi na złą sytuację dochodową rodzin wiejskich, jak również występujące bezrobocie coraz częściej przez rolników bądź innych mieszkańców wsi niezwiązanych z rolnictwem podejmowane są różne pozarolnicze rodzaje działalności, co coraz wyraźniej zaznacza wielofunkcyjny charakter obszarów wiejskich. Oznacza to, że dotychczasowa funkcja produkcji rolnej jest uzupełniana innymi funkcjami pozarolniczymi. Należy zaznaczyć, iż po 1989 r. przeobrażenia, jakie dokonały się w Polsce, stworzyły warunki do rozwoju indywidualnej przedsiębiorczości gospodarczej także na obszarach wiejskich w postaci sektora działalności prywatnej. Zmiany systemu zarządzania gospodarką były reakcją na dostrzeżenie ówczesnego modelu rozwoju.

Unia Europejska promuje wielofunkcyjny model rozwoju wsi. Program Agenda 2000 wskazuje, że różnica między europejskim rolnictwem a głównymi konkurentami Europy polega na odejściu od monofunkcyjności rolnictwa. Istotną rolę odgrywa tu natomiast wielofunkcyjność wobec gospodarki, środowiska i społeczeństwa.

Wielofunkcyjność wsi i rolnictwa

W literaturze przedmiotu pojęcie wielofunkcyjności wsi i rolnictwa interpretowane jest w sposób niejednoznaczny, w zależności m.in. od poziomu rozwoju

gospodarczego kraju, jak również znaczenia rolnictwa w gospodarce i zatrudnieniu. Należy zaznaczyć, iż wspomniana koncepcja dotyczy nie tylko sektora rolniczego jako działu produkcji i gospodarki, ale także samego rolnika, gospodarstwa domowego wraz z jego domownikami. Odnosi się do obszarów wiejskich i gospodarki, wykraczając poza sferę rolnictwa¹. Definiowana jest jako zróżnicowanie gospodarki wiejskiej, czyli odejście od traktowania terenu wsi jako obszarów monofunkcyjnych, na których rolnictwo i produkcja surowców rolniczych stanowi jedyną lub dominującą funkcję. Stanowi zatem umiejętnie wkomponowanie w wiejską przestrzeń dodatkowych funkcji pozarolniczych. Z uwagi na to, iż najczęściej odnosi się do potrzeby tworzenia na terenach wiejskich pozarolniczych miejsc pracy, w konsekwencji daje możliwość alternatywnych dochodów mieszkańców wsi, a tym samym poprawę warunków życia i pracy rodzin wiejskich, co stanowi główne zadanie koncepcji wielofunkcyjności². Istotną staje się dywersyfikacja wiejskiej przestrzeni gospodarczej poprzez rozwijanie innych niż rolnicza funkcji ekonomicznych, w ramach których wyróżnia się następującą klasyfikację:

- rolnicza działalność produkcyjna,
- działalność pozarolnicza związana bezpośrednio z rolnictwem,
- działalność pozarolnicza niezwiązana bezpośrednio lub w ogóle z rolnictwem.

Poza wymienionymi funkcjami ekonomicznymi wieś coraz częściej pełni liczne funkcje społeczne, co daje podstawę do przekształcenia struktury gospodarczej terenów rolniczych, w tym poprzez rozwijanie turystyki³. Podstawowe działalności realizowane na terenach wiejskich, takie jak rolnictwo i leśnictwo, są istotne pod względem przyrodniczym i kulturowym. Dążenie do trwałego rozwoju powinno zatem opierać się na rozwijaniu ich różnorodności poprzez wzbogacenie ich funkcji gospodarczych oraz kształtowanie i ochronę krajobrazu kulturowego i naturalnego, co jest zgodne z koncepcją zrównoważonego rozwoju⁴. Wielofunkcyjny rozwój wsi i rolnictwa rozumiany jest nie tylko jako wzrost gospodarczy i poprawa sytuacji ekonomicznej ludności wiejskiej, ale także jako zrównoważony rozwój demograficzny i społeczny. Ma to szczególnie istotne znaczenie w krajach, w których społeczność wiejska, a zwłaszcza rolnicza, ma

¹ M. Adamowicz, *Wielofunkcyjne gospodarstwa rolne jako podmiot w rozwoju wsi i rolnictwa*, „Prace Naukowe. Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego. Wydział Ekonomiczno-Rolniczy. Katedra Polityki Agrarnej i Marketingu” 2004, nr 33, s. 30.

² B. Sawicki, A.K. Mazurek-Kusiak, *Agroturystyka w teorii i praktyce*, Lublin 2010, s. 17.

³ W. Kamiński, *Warianty wielofunkcyjnego rozwoju wsi – uwarunkowania przestrzenne*, „Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej w Krakowie. Sesja Naukowa” 1995, nr 43, s. 20.

⁴ J. Bański, W. Stola, *Przemiany struktury przestrzennej i funkcjonalnej obszarów wiejskich w Polsce*, Warszawa 2002, s. 15–16.

znaczny udział w ogólnej liczbie ludności. Idea aktywizacji i dywersyfikacji działalności gospodarczej polega na tym, że przyszłość ludności wiejskiej związana jest nie tylko z rolnictwem, lecz również z innymi działaniami gospodarki. W efekcie ma to doprowadzić do poszukiwania nowych źródeł uzyskania dochodu w zawodach związanych z otoczeniem rolnictwa przy wykorzystaniu wiejskich zasobów czynników wytwórczych, a tym samym powstania nowych miejsc pracy, czyli zmniejszenia stopy bezrobocia. Należy zaznaczyć, iż rozwój wielofunkcyjny powiązany jest z wprowadzeniem w wiejską przestrzeń funkcji pozarolniczych, handlowych, usługowych i produkcyjnych co czyni ją integralnie powiązaną częścią gospodarki narodowej. Żyją tu zatem nie tylko rolnicy zajmujący się przede wszystkim wytwarzaniem surowców do produkcji żywności, lecz także ludność powiązana z pozarolniczą działalnością gospodarczą. Powoduje to różnorodność, a tym samym możliwość wyboru miejsc pracy i wpływa na zwiększenie atrakcyjności wsi jako miejsca życia. Ze względu na wyludnianie i deformacje struktur demograficznych oraz słaby rozwój zasobów mieszkaniowych lokowanie działalności pozarolniczej wyłącznie w miastach, a tym samym monofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich okazały się być niekorzystne⁵. Wielofunkcyjny rozwój wsi jest procesem, który podlega wpływom uwarunkowań przestrzennych. Zaliczamy do nich czynniki:

- demograficzne (liczba i struktura ludności, gęstość zaludnienia, migracje, dwuzawodowość, bezrobocie, kwalifikacje i wykształcenie ludności),
- przyrodnicze (zasoby ziemi, jakość gleb, klimat, rzeźbę terenu, lesistość, wartości krajobrazowe),
- kapitałowe,
- infrastrukturalne (infrastruktura społeczna i techniczna),
- pozostałe związane z polityką regionalną państwa, położeniem regionu, strukturą agrarną i własnościową.

Determinanty rozwoju wielofunkcyjnego wsi i rolnictwa można podzielić na endogeniczne i egzogeniczne. Pierwsze z wymienionych obejmują zasoby pracy i potencjał wytwórczy obszarów wiejskich. Makroekonomiczna sprawność gospodarki narodowej i rolnictwa, a tym samym poziom PKB to przykład czynników egzogenicznych. Należy podkreślić, iż istotne są również uwarunkowania ekonomiczne, wśród których można wymienić efektywność rolnictwa, wydajność pracy oraz wzrost poziomu produkcji. Położenie gminy oraz tzw. renta położenia opisująca historyczne ukształtowanie struktur gospodarki, rangę oraz charakter rolnictwa w rozwoju mniejszych obszarów to kolejny determinant rozwoju wsi⁶.

⁵ M. Koniusz, *Agroturystyka jako forma wielofunkcyjnego rozwoju wsi* [w:] *Dziedzictwo kulturowe wsi a turystyka*, red. J. Janicka, Lublin 2011, s. 62.

⁶ *Ibidem*, s. 64–65.

Niedostatek kapitału to podstawowy czynnik, który hamuje rozwój rolnictwa i pozarolniczych form działalności. Kolejną barierą to brak współinwestowania ze strony samorządów przedsięwzięć gospodarczych, które mają na celu polepszenie stanu ekonomicznego społeczeństwa lokalnego i poprawę stanu środowiska.

Rozwój wielofunkcyjny oznacza umiejętne wkomponowanie w wiejską przestrzeń nowych funkcji wychodzących poza działalność rolniczą, efektem czego jest zróżnicowana wiejska ekonomia. Istotne jest powiązanie z narastającym popytem na produkt lub z uwarunkowaniami środowiskowymi okolicy, w jakiej dane gospodarstwo jest położone. Koncepcja wielofunkcyjności obszarów wiejskich jest powrotem do dawnej tradycyjnej wsi, lecz w nowym znaczeniu. Oprócz wytwarzania produktów rolnych, z których mieszkańcy zapewniali sobie większość potrzebnych im środków konsumpcji, wytwarzano też środki produkcji, świadczone wzajemnie usługi produkcyjne i bytowe. Wielofunkcyjność polegała zatem na dużej samowystarczalności. Możemy stwierdzić, że nowy model tej koncepcji oparty jest na tradycyjnym modelu polskiej wsi i jego wprowadzenie daje szansę przekształcenia struktury społeczno-ekonomicznej terenów wiejskich⁷.

Jedną z możliwości odejścia gospodarstwa od monofunkcyjności jest podjęcie oraz rozwój różnych form przedsiębiorczości pozarolniczej, w tym udział w organizowaniu wypoczynku na wsi, czyli turystyka alternatywna. Stanowi to jedną z możliwości rozwiązania problemów występujących na obszarach wiejskich, jak również formę ich aktywizacji. Warto podkreślić, iż zagadnienie przemian struktury działalności ludności wiejskiej stanowi dziedzinę przemian struktury agrarnej. Z założenia wielofunkcyjny rozwój prowadzi do lepszego wykorzystania zasobów siły roboczej i potencjału intelektualnego społeczności wiejskiej, co w efekcie ma się przyczynić nie tylko do poprawy jakości życia na obszarach położonych poza miastem, lecz także ma prowadzić do wzrostu dochodu narodowego.

Poruszając zagadnienie wielofunkcyjności wsi, której gospodarka podlega dywersyfikacji poprzez rozwój funkcji pozarolniczych, należy wspomnieć o wielofunkcyjnym rolnictwie, które poza produkcją odgrywa też inne znaczenie. Rozumiane jest jako aktywność ekonomiczna zapewniająca społeczeństwu również nierynkowe korzyści, obok dostarczania żywności i surowców dla przemysłu. Istotną rolę odgrywają tu walory rekreacyjne przestrzeni wiejskiej i zachowanie wartości estetycznych krajobrazu wiejskiego, bioróżnorodność

⁷ G. Spychalski, *Wielofunkcyjność jako czynnik rozwoju obszarów wiejskich* [w:] *Wiejskie gospodarstwa domowe w obliczu problemów transformacji, integracji i globalizacji*, red. M. Adamowicz, Warszawa 2004, s. 45.

i ochrona środowiska naturalnego. Poza korzyściami środowiskowymi wyróżnić można także społeczno-ekonomiczne, a wśród nich zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego, dobrostanu zwierząt, tworzenie nowych miejsc pracy, utrzymanie żywotności obszarów wiejskich oraz zachowanie dziedzictwa kulturowego wsi⁸. Według Mieczysława Adamowicza na ogólną wartość produkcji w gospodarstwie wielofunkcyjnym składa się produkcja towarowa i produkcja nierynkowa, które przynoszą korzyści społeczne⁹.

Tabela 1. Produkty rolnictwa wielofunkcyjnego

Produkty rynkowe	Produkty i usługi o charakterze samozaopatrzeniowym	Produkty nierynkowe	
		o charakterze dóbr publicznych	o charakterze usług społecznych
– surowce rolne i żywnościowe, – żywność przetworzona, – usługi agroturystyczne, – usługi produkcyjne, – inne produkty, – inne usługi rynkowe.	– samozaopatrzeniowe produkty żywnościowe, – pomoc sąsiedzka, – usługi społeczne o charakterze samozaopatrzeniowym (wychowanie i opieka, opieka nad starszymi i niepełnosprawnymi).	– zdrowa i bezpieczna żywność, – ochrona i konserwacja środowiska, – zapobieganie klęskom żywiołowym.	– pozytywne i negatywne efekty zewnętrzne, – recykling odpadów, – krajobraz wiejski, – współpraca i klimat społeczny.

Źródło: C.A. Kwiatkowski, J. Kwiatkowski, *Rola walorów kulturowych w rozwoju wielofunkcyjnym wsi* [w:] *Zarządzanie produktem i walorami kulturowymi w turystyce*, red. B. Sawicki, A.K. Mazurek-Kusiak, J. Janicka, Lublin 2012, s. 116.

Poprzez wprowadzanie nowych kierunków i form aktywności ukierunkowanych na dostarczenie szerokiej gamy produktów oraz usług rynkowych, jak również nierynkowych łączy się korzyści dla samego gospodarstwa i jego otoczenia. Istotne jest zatem przedstawienie charakterystyki wielofunkcyjnego gospodarstwa rolnego, które definiowane jest jako przedsiębiorstwo łączące działalność podstawową, czyli produkcję rolną roślinną i zwierzęcą, z innymi aktywnościami, w tym niezwiązanymi z rolnictwem. Warto zaznaczyć, iż korzystając z tych samych zasobów, włącza te czynności w organizację procesu produkcji.

⁸ A. Woś, *Spoleczne funkcje rolnictwa i nowa równowaga*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 2005, nr 1, s. 6.

⁹ M. Adamowicz, *Wielofunkcyjne gospodarstwo...*, s. 30.

Wyróżnia się następujące sfery działalności wielofunkcyjności gospodarstw rolnych:

- zakwaterowanie i organizacja czasu wolnego,
- edukacja, szkolenia i działalność kulturalna,
- zdrowie, sprawność fizyczna, działalność terapeutyczna,
- ochrona krajobrazu¹⁰.

Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2012–2020 jest jedną ze strategii rozwoju, która określa kluczowe kierunki rozwoju obszarów wiejskich, rolnictwa i rybactwa w perspektywie kolejnych lat. Zdefiniowane kierunki działań to:

- wzrost jakości kapitału ludzkiego, społecznego, zatrudnienia i przedsiębiorczości na obszarach wiejskich,
- poprawa warunków życia na obszarach wiejskich oraz poprawa ich dostępności przestrzennej,
- bezpieczeństwo żywnościowe,
- wzrost produktywności i konkurencyjności sektora rolno-spożywczego,
- ochrona środowiska i adaptacja do zmian klimatu na obszarach wiejskich.

Należy podkreślić, iż wspomniana strategia uwzględnia występujące problemy, a tym samym wychodzi naprzeciw nowym wyzwaniom cywilizacyjnym, wśród których można wymienić starzenie się społeczeństwa, zmianę klimatu czy rozwój technologii informacyjnych. W oparciu o kluczowe zagadnienia, tj. kapitał ludzki, jakość życia, bezpieczeństwo, konkurencyjność, a także środowisko, zostały sformułowane zasady prowadzenia polityki rozwoju, a w konsekwencji właściwe adresowanie zakresu interwencji publicznych finansowanych ze środków krajowych i wspólnotowych¹¹.

Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich

Koncepcja zrównoważonego rozwoju stała się odpowiedzią społeczności międzynarodowej na dostrzegane zagrożenia wynikające z nadmiernej presji człowieka na środowisko przyrodnicze. Jest wyrazem pożądanego modelu społeczno-gospodarczego. Wspomniany termin w tłumaczeniu dosłownym oznacza rozwój trwały, ciągły i podtrzymywany¹².

¹⁰ M. Zwolińska-Ligaj, D. Guza-Dec, *Wielofunkcyjny i zróżnicowany rozwój obszarów wiejskich – korzyści rozwijania turystyki* [w:] *Uwarunkowania rozwoju turystyki związanej z obszarami wiejskimi*, red. B. Sawicki, J. Bergier, Białą Podlaską 2005, s. 81.

¹¹ www.gov.pl (11.09.2018).

¹² H. Rouba, *Geneza i istota koncepcji rozwoju zrównoważonego* [w:] *Ekonomiczne i środowiskowe aspekty zarządzania rozwojem miast i regionów*, red. T. Markowski, D. Stawasz, Łódź 2001, s. 205.

Według Stanisława Paszkowskiego w literaturze przedmiotu wyróżniamy dwa obszary występowania pojęcia zrównoważonego rozwoju, tj. o konotacjach ekologicznych oraz ekonomicznych i społecznych. Autorzy reprezentujący pierwsze podejście koncepcje zrównoważonego rozwoju utożsamiają z rozwojem ekologicznym, którego sens przejawia się w zharmonizowanym ze środowiskiem rozwojem społeczno-gospodarczym wynikającym z poszanowania dóbr przyrody. Zwolennicy drugiego podejścia uwzględniają konieczność równoległej realizacji w rozwoju gospodarczym trzech celów: ekonomicznego, społecznego i ekologicznego. Wyraża się to w dbałości o środowisko przyrodnicze, nie redukując przy tym wzrostu gospodarczego¹³.

Sprawiedliwe zaspokojenie rosnących potrzeb współczesnego społeczeństwa z uwzględnieniem gwarancji zaspokojenia następnych pokoleń definiuje zrównoważony rozwój obszarów wiejskich. Podstawową rolę odgrywa tutaj międzygeneracyjna sprawiedliwość, a stałość kapitału naturalnego uznawana jest za jeden z najważniejszych warunków realizacji społecznych celów, do których zalicza się także dobrobyt i bezpieczeństwo¹⁴. Koncepcja planowania i stymulowania zrównoważonego rozwoju uznana została w latach dziewięćdziesiątych za praktyczny i użyteczny model działań w wielu krajach o różnym poziomie rozwoju gospodarczego i cywilizacyjnego. W Polsce odwołuje się do nich Konstytucja RP oraz wiele przepisów ustaw, w tym również regulacje prawne dotyczące jednostek samorządu terytorialnego¹⁵. W założeniach ma ona realizować następujące zadania:

- przeciwdziałanie degradacji środowiska i krajobrazu powstającej na skutek nadmiernej chemizacji, urbanizacji, industrializacji czy nawet przeciążenia ruchem turystycznym,
- zahamowanie nadprodukcji w rolnictwie,
- przeciwdziałanie niekorzystnym zjawiskom społecznym, tj. wyludnieniu, bezrobociu, dysproporcjach poziomu życia między miastem a wsią¹⁶.

Henryk Runowski zauważa, że koncepcji zrównoważonego rozwoju odpowiada holistyczny sposób postrzegania różnych zjawisk, w którym zmiana pojedynczego elementu systemu bez zmian innych elementów dezorganizuje dotychczasową jego strukturę i wytrąca go z równowagi. Warto zaznaczyć, iż jej przywrócenie wymaga czasu i nakładów finansowych. W przypadku obszarów

¹³ S. Paszkowski, *Zrównoważony rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich* [w:] *Gospodarka, człowiek, środowisko na obszarach wiejskich*, PAN, IRWiR, WFOŚiGW woj. zachodniopomorskiego, AR w Szczecinie, red. M. Kłodziński, Warszawa 2001, s. 205–206, 208.

¹⁴ B. Sawicki, A.K. Mazurek-Kusiak, *Agroturystyka w teorii...*, s. 17.

¹⁵ *Uwarunkowania rozwoju turystyki związanej z obszarami wiejskimi*, red. B. Sawicki, J. Bergier, Białą Podlaską 2005, s. 72.

¹⁶ B. Sawicki, A.K. Mazurek-Kusiak, *Agroturystyka w teorii...*, s. 17.

wiejskich istotne staje się zatem utrzymanie równowagi między systemem społecznym, ekonomicznym i przyrodniczym¹⁷. Według Bożeny Degórskiej zachowanie równowagi środowiska przyrodniczego polega na konserwatorskiej ochronie przyrody, a także kierowaniu aktywnej polityki ekorozwoju poprzez wprowadzenie zasad trwałego i zrównoważonego rozwoju do wszystkich sfer działalności człowieka. W tej polityce tereny wiejskie muszą być traktowane wielofunkcyjnie, a gospodarowanie przestrzenne na tych obszarach powinno łączyć w sposób najmniej kolizyjny dla środowiska ich funkcje produkcyjne, mieszkaniowe, rekreacyjne, zdrowotne i estetyczne¹⁸. Do podstawowych warunków trwałego rozwoju wsi należy rozwijanie jej różnorodności pojmowane jako wzbogacanie struktury funkcji społeczno-gospodarczych, lecz również poprzez kształtowanie i ochronę krajobrazu naturalnego i kulturalnego, a tym samym podejście kompleksowe do wsi oraz rolnictwa. Na rozwój zrównoważony składa się szereg wzajemnie sprzężonych celów o charakterze:

- ekologicznym (trwałość podstawowych procesów przyrodniczych, zachowanie zasobów nieodnawialnych, poprawa obecnej jakości środowiska),
- społecznym (zapewnienie równych szans dostępu do korzystania ze środowiska dla obywateli i poszczególnych społeczności, zarówno współczesnego, jak i przyszłych pokoleń, poprawa i zachowanie wysokiej jakości życia i szansa na zaspokojenie potrzeb społecznych, zapewnienie jednostkom jednakowych szans rozwoju i bezpieczeństwa),
- ekonomicznym (koncentrują się na trwałym rozwoju gospodarczym generującym strumień dochodu i oznaczającym realne podnoszenie stopy życiowej społeczeństwa, warunkach uczciwej konkurencji podmiotów gospodarczych w dostępie do ograniczonych zasobów i możliwości odprowadzania zanieczyszczeń, dynamicznym rozwoju jakościowo nowych procesów produkcyjnych i produktów, które będą w relatywnie mniejszym stopniu zużywać i zanieczyszczać środowisko),
- politycznym (cele ekonomiczne wyznaczają pożądane kierunki polityki gospodarczej i skorelowane są z celami ekologicznymi)¹⁹.

Zgodnie z przyjętą w 1992 r. Agendą 21 koncepcja zrównoważonego rozwoju jest wielowymiarowa, a związki między realizowanymi celami są liczne i złożone. W związku z tym, iż wspomniane cele mogą wzajemnie ze sobą konkurować, istotna jest potrzeba zachowania odpowiednich proporcji między

¹⁷ H. Runowski, *Rozwój zrównoważony rolnictwa i gospodarstw rolniczych* [w:] *Wieś i rolnictwo – perspektywy rozwoju*, Warszawa 2002, s. 142.

¹⁸ B. Degórska, *Rola obszarów wiejskich w zachowaniu równowagi środowiska przyrodniczego* [w:] *Wpływ przekształceń strukturalnych rolnictwa na zagospodarowanie przestrzeni wiejskiej*, red. A. Stasiak, W. Zgliński, Warszawa 1997, s. 155.

¹⁹ H. Rouba, *Geneza i istota...*, s. 220–221.

nimi. Wzmocnienie ekonomicznej pozycji obszarów wiejskich jest podstawą zachowania ich społecznych i środowiskowych funkcji. Zachowanie jakości środowiska stanowi natomiast warunek konieczny dla rozwoju i utrzymania potencjału ekonomicznego wsi. Ekologiczna integralność i wartość krajobrazu wiejskiego są podstawą dla uczynienia obszarów wiejskich przestrzenią atrakcyjną dla prowadzenia działalności gospodarczej, rekreacyjnej i miejsca zamieszkania²⁰.

Wyróżnia się następujące cechy rozwoju zrównoważonego:

- trwałość (nie można dopuścić do wyczerpania zasobów niezbędnych przy jego realizacji w przyszłości),
- samopodtrzymywanie się (powinien być oparty na dywersyfikacji źródeł dochodów w obrębie gospodarstw rolnych i domowych),
- zintegrowanie (powinien być oparty na połączeniu aktywów wewnętrznych gospodarstw i społeczności lokalnych z zewnętrznymi, aby móc rozwijać lokalne zasoby)²¹.

Słabość infrastruktury wiejskiej i niedorozwój pozarolniczych form gospodarowania na obszarach wiejskich w Polsce sprawia, że spośród aspektów zrównoważonego rozwoju: środowiskowego, społecznego i gospodarczego zwłaszcza ten ostatni pozostaje w dysproporcji w odniesieniu do koncepcji zrównoważonego rozwoju. Jest to skutek występowania dużych różnic między obfitymi zasobami pracy a zasobami ziemi, które wyrażają się w rozdrobnionej strukturze gospodarstw, niepełnym wykorzystaniu zasobów pracy i ukrytym bezrobociu. Istotny jest zatem rozwój społeczny rozumiany jako redukcja nierówności społecznych. Należy podkreślić, iż ludność wiejska z uwagi na fakt, iż posiada niskie dochody, nie jest w stanie stworzyć warunków do zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich²². Istotne jest, aby rozwój przedsiębiorczości pozarolniczej wsi oraz osiąganie zamierzonych celów gospodarczych odbywały się z poszanowaniem środowiska naturalnego i wartości kulturowych społeczeństwa, które stanowią naturalne walory otoczenia jednostki gospodarczej, a tym samym mogą stać się atutami w warunkach konkurencji²³.

²⁰ European Commission, Agriculture Directorate-General: *A Framework for Indicators for the Economic and Social Dimensions of Sustainable Agriculture and Rural Development* 2001, s. 3.

²¹ K. Gorlach, głos w panelu dyskusyjnym na konferencji pt. „Partycypacja lokalna i aktywizacja społeczności lokalnych jako warunek zrównoważonego rozwoju wsi polskiej” zorganizowanej 11 kwietnia 2007 r. przez UKSW w Warszawie.

²² M. Adamowicz, *Rola polityki agrarnej w zrównoważonym rozwoju obszarów wiejskich*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2000, nr 2(1), s. 78.

²³ B. Wierzbński, *Przedsiębiorczość pozarolnicza a zrównoważony rozwój obszarów wiejskich*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2000, nr 2(4), s. 89.

Dyskusja

Rolnictwo to najstarsza dziedzina systematycznej działalności gospodarczej człowieka, na którą składają się czynniki przyrodnicze, społeczne, ekonomiczne, kulturowe oraz polityczne. Na skutek przemian przede wszystkim w zakresie funkcjonowania wspólnej polityki rolnej zmianie uległy zarówno wieś, jak i rolnictwo. Wielofunkcyjność, która jest przedmiotem analizy w tym opracowaniu, ma zupełnie inny charakter niż wielofunkcyjność rolnictwa tradycyjnego. Przeobrażeniu uległ sposób oddziaływania; w przypadku współczesnego podejścia nakierowany jest on na zewnątrz gospodarstwa i służy zaspokajaniu potrzeb społecznych, a struktura gospodarstwa rolnego determinowana jest głównie bodźcami rynkowymi. Ważną rolę odgrywa tu również czynnik ludzki, przy czym należy podkreślić, iż bez czynnego uczestnictwa mieszkańców wsi nawet najlepsza polityka państwa nie rozwiąże występujących problemów. Istotne jest upowszechnianie szeroko rozumianej przedsiębiorczości poprzez kreowanie nowych przedsięwzięć, a tym samym tworzenie dodatkowych miejsc pracy przy wykorzystaniu najnowszych technologii i struktur organizacyjnych. Dotyczy to podmiotów tworzących lokalne powiązania społeczno-ekonomiczne oraz tych, które pozostają w ich otoczeniu.

Wielofunkcyjność rolnictwa jest różnie definiowana przez poszczególnych autorów, zawsze jednak ważną rolę odgrywa dodatkowe pozarolnicze zatrudnienie oraz nierolnicze wykorzystanie ziemi lub majątku produkcyjnego, a także występowanie produktów i usług o charakterze prywatnym lub publicznym. Podstawowym i wiodącym celem omawianego modelu rozwojowego jest poprawa jakości warunków życia ludności zamieszkującej obszary wiejskie. Wielofunkcyjność rolnictwa i wsi poprzez pozytywne oddziaływanie na otoczenie przyrodnicze oraz realizację potrzeb społecznych doskonale wpisuje się w zasady zrównoważonego rozwoju. Wspomniana koncepcja wskazuje na konieczność uwzględniania różnych sfer rozwoju, poprawę wskaźników ekonomicznych i społecznych przy jednoczesnym zachowaniu w dobrej kondycji środowiska przyrodniczego, które postrzegane jest nie tylko jako źródło zasobów produkcyjnych, lecz też wartość niekomercyjna²⁴.

Za strategię rozpoznawania i rozwiązywania współczesnych problemów gospodarczych, społecznych i ekologicznych uznaje się koncepcję zrównoważonego rozwoju. Jest to narzędzie wspomagające działania władz, środowisk gospodarczych oraz mieszkańców wsi w realizacji celu nadrzędnego, czyli osiągnięcia wzrostu gospodarczego przy jednoczesnym uwzględnieniu sprawiedliwości

²⁴ J. Wiklin, *Wielofunkcyjność rolnictwa – nowe ujęcie roli rolnictwa w gospodarce i społeczeństwie* [w:] *Wielofunkcyjność rolnictwa. Kierunki badań, podstawy metodologiczne i implikacje praktyczne*, red. J. Wiklin, Warszawa 2010, s. 25–27.

społecznej i nienaruszalności zasobów naturalnych. Rozwój zrównoważony wskazuje na konieczność utrzymania solidarności międzypokoleniowej, a tym samym poprawę jakości życia obecnych oraz przyszłych pokoleń poprzez właściwe kształtowanie proporcji między poszczególnymi rodzajami kapitałów²⁵. Cechują go elastyczność, realność techniczna, technologiczna i organizacyjna. Ważną rolę odgrywa tutaj aspekt ekologiczny rozumiany jako ustalenie granic systemu przyrodniczego dla działań człowieka. Czynniki społeczne utożsamiane są przede wszystkim z edukacją i uzyskaniem zdolności rozwiązywania zaistniałych problemów, kwestii powiązanych ze zdrowiem, a także środowiska życia i dobrobytu.

Definicje rozwoju zrównoważonego na przestrzeni lat ulegały przeobrażeniu, jednak część elementów pozostaje stała. Wyróżnić tu można przede wszystkim stałość, trwałość i ciągłość systemu społeczno-gospodarczego. Istotą efektów ekorozwoju jest przede wszystkim dostrzeżenie szans i korzyści wynikających z jego wdrażania. W celu urzeczywistnienia omawianych koncepcji zostały podjęte liczne działania w zakresie intensyfikacji rolnictwa na drodze industrialnej, płatności za tworzone przez rolnictwo dobra publiczne i ład przestrzennego na obszarach wiejskich. Dostępność informacji, wysokie kwalifikacje ludności, działalność instytucji rolniczych i doradczych, jak również szkół oraz uczelni wyższych to czynniki decydujące o skuteczności wprowadzenia omawianej koncepcji. Reasumując, z uwagi na relatywnie niski poziom dobrobytu materialnego i zaistniałe potrzeby rozwojowe kraju oraz widoczne zróżnicowanie wewnątrzregionalne, zasadne staje się wprowadzenie zasad prezentowanych strategii. Należy podkreślić, iż zrównoważony rozwój wsi i rolnictwa prowadzi do dobrostanu społecznego, jednak bez wielofunkcyjnego rolnictwa realizacja jego idei jest wręcz niemożliwa.

Podsumowanie

Rolnictwo odgrywa istotną rolę wobec gospodarki, środowiska i społeczeństwa, a jego wkomponowanie w system zrównoważony i trwały rozwój wsi może nastąpić poprzez pielęgnowanie jego wielofunkcyjnego charakteru. Podsumowując, należy zaznaczyć, iż istotne staje się wykorzystywanie wszystkich zasobów i walorów terenów wiejskich dla kreowania rozwoju społeczno-gospodarczego wsi i realizacji różnorodnych funkcji obszarów wiejskich w celu zaspokojenia potrzeb społecznych i ekonomicznych ludności. Rozwijanie wielofunkcyjności jest narzędziem osiągnięcia trwałego i zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich.

²⁵ M. Stanny, A. Czarnecki, *Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich Zielonych Płuc Polski. Próba analizy empirycznej*, Warszawa 2011, s. 9–11.

Bibliografia

- Adamowicz M., *Rola polityki agrarnej w zrównoważonym rozwoju obszarów wiejskich*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2000, nr 2(1), s. 69–81.
- Adamowicz M., *Wielofunkcyjne gospodarstwo rolne jako podmiot w rozwoju wsi i rolnictwa*, „Prace Naukowe. Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego. Wydział Ekonomiczno-Rolniczy. Katedra Polityki Agrarnej i Marketingu” 2004, nr 33, s. 25–42.
- Bański J., Stola W., *Przemiany struktury przestrzennej i funkcjonalnej obszarów wiejskich w Polsce*, Warszawa 2002.
- European Commission, *Agriculture Directorate-General: A Framework for Indicators for the Economic and Social Dimensions of Sustainable Agriculture and Rural Development*, 2001.
- Degórska B., *Rola obszarów wiejskich w zachowaniu równowagi środowiska przyrodniczego* [w:] *Wpływ przekształceń strukturalnych rolnictwa na zagospodarowanie przestrzeni wiejskiej*, red. A. Stasiak, W. Zgliński, Warszawa 1997, s. 153–195.
- Gorlach K., głos w panelu dyskusyjnym na konferencji pt. „Partycypacja lokalna i aktywizacja społeczności lokalnych jako warunek zrównoważonego rozwoju wsi polskiej” zorganizowanej 11 kwietnia 2007 r. przez UKSW w Warszawie.
- Kamiński W., *Warianty wielofunkcyjnego rozwoju wsi – uwarunkowania przestrzenne*, „Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej w Krakowie. Sesja Naukowa” 1995, nr 43, s. 19–25.
- Koniusz M., *Agroturystyka jako forma wielofunkcyjnego rozwoju wsi* [w:] *Dziedzictwo kulturowe wsi a turystyka*, red. J. Janicka, Lublin 2011.
- Kwiatkowski C.A., Kwiatkowski J., *Rola walorów kulturowych w rozwoju wielofunkcyjnym wsi* [w:] *Zarządzanie produktem i walorami kulturowymi w turystyce*, red. B. Sawicki, A.K. Mazurek-Kusiak, J. Janicka, Lublin 2012.
- Paszkowski S., *Zrównoważony rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich* [w:] *Gospodarka, człowiek, środowisko na obszarach wiejskich*, PAN, IRWiR, WFOŚiGW woj. zachodniopomorskiego, AR w Szczecinie, red. M. Kłodziński, Warszawa 2001, s. 201–218.
- Rouba H., *Geneza i istota koncepcji rozwoju zrównoważonego* [w:] *Ekonomiczne i środowiskowe aspekty zarządzania rozwojem miast i regionów*, red. T. Markowski, D. Stawasz, Łódź 2001, s. 203–225.
- Runowski H., *Rozwój zrównoważony rolnictwa i gospodarstw rolniczych* [w:] *Wieś i rolnictwo – perspektywy rozwoju*, Warszawa 2002, s. 139–156.
- Sawicki B., Mazurek-Kusiak A.K., *Agroturystyka w teorii i praktyce*, Lublin 2010.
- Stanny M., Czarnecki A., *Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich Zielonych Płuc Polski. Próba analizy empirycznej*, Warszawa 2011.
- Spychalski G., *Wielofunkcyjność jako czynnik rozwoju obszarów wiejskich* [w:] *Wiejskie gospodarstwa domowe w obliczu problemów transformacji, integracji i globalizacji*, red. M. Adamowicz, Warszawa 2004, s. 43–54.
- Uwarunkowania rozwoju turystyki związanej z obszarami wiejskimi*, red. B. Sawicki, J. Bergier, Biała Podlaska 2005.
- Wierzbński B., *Przedsiębiorczość pozarolnicza a zrównoważony rozwój obszarów wiejskich*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2000, nr 2(4), s. 85–89.
- Wiklin J., *Wielofunkcyjność rolnictwa – nowe ujęcie roli rolnictwa w gospodarce i społeczeństwie* [w:] *Wielofunkcyjność rolnictwa. Kierunki badań, podstawy metodologiczne i implikacje praktyczne*, red. J. Wiklin, Warszawa 2010, s. 17–51.
- Woś A., *Spoleczne funkcje rolnictwa i nowa równowaga*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 2005, nr 1, s. 3–16.

Zwolińska-Ligaj M., Guza-Dec D., *Wielofunkcyjny i zróżnicowany rozwój obszarów wiejskich – korzyści rozwijania turystyki* [w:] *Uwarunkowania rozwoju turystyki związanej z obszarami wiejskimi*, red. B. Sawicki, J. Bergier, Biała Podlaska 2005.
www.gov.pl (11.09.2018).

MULTIFUNCTIONAL OF RURAL AREAS IN THE LIGHT OF THE CONCEPT OF SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT

Abstract

Sustainable development of rural areas is connected with the concept of multifunctionality, shaping the conditions for various economic activities carried out with respect for environmental aspects as well as the development of social and cultural functions. It is also important to ensure that the living conditions of the villagers are fair. One of the most effective forms of social recovery – the economic development of the Polish countryside as well as the improvement of the standard of living of residents is to take into account or extend its tourist function. In the light of the diminishing role of the agricultural sector in the rural economy, it is important to develop their non-agricultural economic functions.

Słowa kluczowe: wieś, rolnictwo, wielofunkcyjność wsi i rolnictwa, zrównoważony rozwój obszarów wiejskich

Keywords: rural areas, agriculture, multifunctionality of rural areas and agriculture, sustainable development of rural areas